

KAZIM KARABEKİR PAŞA'NIN YETİM ÇOCUKLARI HİMAYESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Derya KESER*

Özet

Kazım Karabekir Paşa, görevi nedeniyle sadece siyasi ve askeri olaylarla meşgul olmamıştır. Döneminde savaş nedeniyle yaşanan insani sorunlarla da yakından alakadar olmuştur. Doğu Cephesi, görevi sırasında savaşın büyük tesirlerinden etkilenmiş binlerce çocuğa elini uzatmıştır. Savaşta dolaylı veya doğrudan hayatını kaybeden binlerce anne ve babadan geriye kalmış yavruları, perişan halde sokaklardan toplamıştır. Kimsesiz çocuklara ulaşımın kolay olması için Doğu'nun bütün vilayetlerine toplama merkezleri kurdu muştur. Toplanan kimsesiz çocuklar, Erzurum'da himaye edilmeye başlanmıştır. Kazım Karabekir Paşa, vatani düşmandan kurtarmak için canla başla savaşırken diğer yandan kimsesiz evlatları için himaye merkezleri ve gelişimleri için okullar ve kurslar açmıştır. Kimsesiz yavrular için Erzurum Çocuklar Ordusu ve Sarıkamış Çocuklar Kasabası merkezlerini oluşturmuştur. Bu değerli iki merkez kimsesiz çocuklara çağın ilerisinde barınma ve eğitim imkanları sunmuştur. Kazım Karabekir Paşa, kimsesiz çocuklar için mesleki ve askeri eğitim veren birçok okul açmıştır. Açılan okullar nitelikli eğitim vererek kimsesiz her çocuğun meslek sahibi olmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazım Karabekir, Eğitim, Kimsesiz Çocuklar, Çocuklar Ordusu, Çocuklar Kasabası.

AN EVALUATION ABOUT ORPHAN CHILDREN HAD PROTECTED BY KAZIM KARABEKİR PASHA

Abstract

Kazım Karabekir Pasha did not only engage in political and military events due to his duty. He was also closely related to the humanitarian problems experienced during the war. The Eastern Front did not reach out to thousands of children who were affected by the great effects of the war during its mission. Thousands of parents died indirectly or directly in the war. He has gathered the remaining children from these parents from the streets in a miserable condition. He established collection centers in all provinces of the East to make it easier to reach orphans. The orphaned children gathered started to be protected in Erzurum. While Kazım Karabekir Pasha fought with life to save the homeland from the enemy, on the other hand, he opened schools and courses for patronage centers and development for his or her sons. For the orphaned pups, the Erzurum Children's Army and the Sarıkamış Children's Town were established. These two valuable centers provided modern shelter and education opportunities for orphans. Kazım Karabekir Pasha opened many schools providing vocational and military education for orphans. The schools that were opened provided qualified education to ensure that every single child has a profession.

Key Words: Kazım Karabekir, Education, Orphan Children, Children's Army, Children's Town.

---

* Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-mail: keserderya630@gmail.com

Giriş: Osmanlı'da Yetim Çocukların Eğitimi

Çocuklar, geleceğin teminatı olduklarından, şüphesiz bütün devletlerin en önemli varlıkları olmuşlardır. Bütün devletler çocuklarını, kendi gelenek ve göreneklerine uygun yetiştirmişlerdir. Osmanlı toplumunda da çocuklara verilen önem büyüktür. Osmanlı'da, çocukların bakılıp, eğitildikleri yer aile ortamıdır. Ailenin olmadığı durumlarda, çocuğun sorumluluğu yakın aile bireyelerine verilmiştir. Osmanlı Devleti, yetim veya öksüz kalmış kimsesiz çocuklar için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur¹.

Osmanlı Devleti'nin kimsesiz çocuklara yönelik ilk faaliyeti, 1851 yılında yetim mallarının korunması amacıyla çıkarılan Eytam Nizamnamesi'dir. Akabinde 1873 yılında Darüşşafaka Cemiyeti aracılığıyla babasız çocuklara eğitim hizmeti verilmiştir. 1899 yılında ise dönemin padişahı II. Abdülhamid tarafından kurulan Hamidiye Etfal Hastanesi aracılığıyla da yoksul çocuklara sağlık hizmeti sağlanmıştır. II. Abdülhamid döneminde, Darülhayr-ı Âli adıyla kurulan yatılı okulda, yetim çocukların eğitilerek meslek edinmeleri amaçlanmıştır. İhtiyaç sahibi ailelere ve çocuklara yardımda bulunmak için kurulan bir diğer önemli kurum ise Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti'dir².

Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet Dönemi'ne gelindiğinde kimsesiz çocuklara yönelik Darüleytamlar açılmıştır. Darüleytamlar dönemin en gelişmiş ve kapsamlı sosyal hizmet kurumu olmuştur. Kimsesiz ve yardıma muhtaç olan bütün çocukların devlet tarafından korunması ve eğitim imkanlarından yararlanması sağlanmıştır. Osmanlı Devleti, son döneminde gerçekleşen Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nda oldukça büyük kayıplar vermiştir. Bu mücadeleler sonucunda geriye birçok kimsesiz ve bakıma muhtaç çocuk kalmıştır³.

1. Kazım Karabekir'in Hayatı

1.1. Ailesi ve Çocukluğu

Kazım Karabekir, 23 Temmuz 1882 tarihinde İstanbul Küçükmustafapaşa'da dünyaya gelmiştir⁴. Babası Mehmed Emin Paşa, annesi Hacı Havva Hanım'dır. Geniş ailesinde beş oğlan çocuğunun en küçük ferdidir. Kardeşleri ise Ahmet Hamdi Bey, Hilmi Bey, Şevki Bey, Hulusi Bey'dir⁵. Muhafazakâr ve milliyetçi bir aileye sahiptir.

Babası Mehmed Emin Paşa, oldukça kabiliyetli, görevine düşkün, samimi, sözünün eri, insanlara karşı iyilik dolu, başarılı bir askerdir⁶. Mehmet Emin Paşa, kimsesiz ve yardıma muhtaç olan insanlara elini uzatan, hayatını küçük yaşta tek başına idare etmiş bir insandır⁷. 16 yaşında Osmanlı ordusunda gönüllü olarak Kırım Savaşı'na katılmasıyla askerlik görevine başlamıştır. Devamında da birçok askeri görevlerinin yanı sıra kaymakam ve vali olarak da görev yapmıştır. Annesi Havva Hanım ise dindar bir kişiliğe sahip, çalışkan ve oldukça cesaretli, hâkim bir kadındır. Kazım Karabekir Paşa, hatıralarında annesi Havva Hanım'dan "Tam bir asil Türk kadınıdır" diyerek bahsetmiştir⁸. Mehmed Emin Paşa, son görev yeri olan Mekke şehrinin valisi iken, Hac ayında kolera salgınına yakalanarak hayatını kaybetmiştir⁹.

¹ Muammer Salim, Geçmişten Günümüze Türkiye'de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2011, s. 1.

² Makbule Sarıkaya, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s. 1.

³ Kevser Şeker, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çocukların Korunması ve Çocuk Esirgeme Kurumu (1917-1981), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015, s. 1-29.

⁴ Y. Mahmut Yakar, Kazım Karabekir'in Çocuk Edebiyatındaki Yeri ve Şarklı İbret Eseri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2007, s. 21.

⁵ Kazım Karabekir, Hayatım, YKY, İstanbul 2007, s. 26.

⁶ Karabekir, Hayatım, s. 31.

⁷ <https://www.kazimkarabekirvakfi.org.tr/kazimkarabekir.htm> (21.12.2019).

⁸ Karabekir, Hayatım, s. 21.

⁹ Tahir Küçük, Kazım Karabekir'in Din, Toplum ve Eğitim ile İlgili Düşüncelerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

1.2. Eğitim Hayatı

Kazım Karabekir, çocukluğunda oldukça dikkat çeken bir zekaya sahiptir. Meraklı bir kişiliği yanı sıra derslerinde de oldukça başarılıdır. Eğitim hayatına ilk olarak İstanbul Zeyrek'te sıbyan mektebine giderek başlamıştır ancak burada sadece bir yıl eğitim alabilmiştir¹⁰. Babasının tayininin Van'a çıkması üzerine orada da ancak üç yıl eğitim görebilmiştir. Harput'a gidince orada da bir yıl daha eğitim alarak ilkokul eğitimini tamamlamıştır¹¹. Daha sonra babasının tayini Mekke'ye çıkması üzerine burada Türkçe öğrenim veren okul bulunmadığından 3 yıl Arapça dersleri almıştır¹². 1893 yılında babası Mehmed Emin Paşa'nın vefatı üzerine Kazım Karabekir ve ailesi İstanbul'a dönerek hayatlarına buradan devam etmiştir¹³.

Kazım Karabekir, babasına olan hayranlığından ötürü tıpkı babası gibi bir asker olmak istemiştir. İlk adım olarak Fatih Askeri Rüştüyesi'ne başlamış ve buradan sınıf birinciliği derecesiyle mezun olmuştur¹⁴. Daha sonra 1896 yılında Kuleli Askerî Lisesi'ne başlamıştır¹⁵. Kuleli Askerî Lisesi'nde gördüğü eğitim süresince resim, keman, beste denemeleri yapmış ve Fransızcasını geliştirerek okuldan mezun olmuştur. Ardından 1900 yılında Kazım Karabekir iyi bir dereceyle Harp Okulu'na girmiştir. Bu okulda Fransızcanın yanı sıra Almanca ve Rusça dil dersleri de almıştır. 1902 yılında buradan Piyade Teğmen rütbesiyle mezun olmuştur¹⁶. Bu okuldan sonra 58. Dönem Harp Akademisi'ne giren Kazım Karabekir, gelecekte Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet döneminde öne çıkacak önemli komutanlardan olan Kazım Özalp ve Nuri Conker ile sınıf arkadaşlığı etmiştir. Bu okuldan Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur. Akademiyi birincilikle bitirmesi üzerine okulda başarılarından ötürü Altın Maarif Madalyası ile ödüllendirilmiştir¹⁷.

1.3. Askerlik Hayatı

Kazım Karabekir, Harp Akademisi'ni başarıyla bitirdikten sonra staj görmek amacıyla 11 Ocak 1906 yılında Selanik'te 3. Ordu'ya atanmıştır¹⁸. Burada sekiz aylık Süvari Bölük Kumandanlığı stajını tamamladıktan sonra aynı yılın yaz ayında Manastır Mıntıka Müfettişliği görevine getirilmiştir. Kazım Karabekir, görevi sırasında Manastır'daki durumu şu şekilde anlatmaktadır; *“Orada yaşayan Ulahların, Bulgarların ve Rumların okulları bizimkilerden daha iyi durumdaydı. Devlet ve zenginler Türk okullarına gerekli özeni göstermiyordu. Elimden geldiğince köy okullarına gider dersleri ve terbiyeleriyle ilgilenirdim”*¹⁹. Bu sözlerden de Kazım Karabekir'in, çocuklara ve eğitime verdiği değer ne kadar eskilere dayandığını anlaşılmaktadır.

Manastır'da ki görevini tamamladıktan sonra 6 Eylül 1907'de İstanbul Harbiye Mektebi'ne atanmıştır²⁰. Burada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul kolunun açılmasında görev almıştır²¹. İstanbul'daki görevinden sonra 19 Kasım 1908 tarihinde Edirne'de 3. Piyade Tümeni Kurmay Başkanlığı'na terfi edilmiştir. Ardından 31 Mart Olayları'nın çıkması üzerine Selanik'ten yola çıkan Hareket Ordusu'na Edirne'den dahil olarak isyanın bastırılmasında aktif rol oynamıştır. Kazım Karabekir, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1909 yılında ki seçimlerle iktidara gelmesi üzerine ordu ile siyaset arasında seçim yaparak askerliği tercih etmiş ve İstanbul'daki siyasi olaylardan kendini uzaklaştırarak geri planda durmuştur²².

¹⁰ Yakar, a.g.t., s. 15.

¹¹ Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960, s. 7.

¹² Karabekir, Hayatım, s. 29.

¹³ <https://www.kazimkarabekirvakfi.org.tr/kazimkarabekir.htm> (21.12.2019).

¹⁴ Yakar, a.g.t., s. 15.

¹⁵ Karabekir, Hayatım, s. 236.

¹⁶ Fahrettin Kırzioğlu, Kazım Karabekir, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 8-9.

¹⁷ Yakar, a.g.t., s. 15-16.

¹⁸ Kazım Karabekir, Günlükler (1906-1948), c. I-II Ed. Yücel Demirel, YKY, İstanbul 2009, s. 3.

¹⁹ Kırzioğlu, a.g.e., s. 10.

²⁰ Karabekir, Günlükler, s. 177.

²¹ Kazım Karabekir, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Ed. Yücel Demirel, YKY, İstanbul 2009, s. 19.

²² Kırzioğlu, a.g.e., s. 10.

Keser, D. (2020), Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme, AUSBD, 3 (5), 15-37

Kazım Karabekir, 1910 yılında patlak veren Arnavutluk isyanına karşı gönderilen kolordunun şube müdürü olarak görev almıştır. Burada gösterdiği üstün başarılar nedeniyle 1912 tarihinde binbaşılığa yükseltilmiştir²³. I. Balkan Savaşı'nda Kazım Karabekir, Edirne'nin 155 gün boyunca Bulgarlara karşı savunulmasında büyük fedakarlıklar göstermiştir. Fakat yiyecek ikmali ve cephane yetersizliğinden dolayı 22 Haziran 1913'te Bulgarlara esir düşmüştür. I. Balkan Savaşı sonrası yapılan antlaşma neticesinde uzlaşamayan Balkan devletleri bu sefer kendi içlerinde II. Balkan Savaşı olarak adlandırdığımız mücadeleye girişmişlerdir. Bu savaşta Edirne'yi Bulgar'dan geri almamız üzerine anlaşma gereği Kazım Karabekir'in esaret hayatı biterek İstanbul'a geri dönmüştür²⁴.

İttihat ve Terakki'nin Almanya ile yakın ilişkiler kurması üzerine Kazım Karabekir, 1914 tarihinde 45 günlük Hamburg, Paris, Viyana, Münih ve İsviçre'yi içeren bir Avrupa seyahatine çıkararak gittiği yerlerde ataşeleri kontrol etmiştir. Avusturya-Macaristan veliahdının suikaste uğradığı haberini alan Kazım Karabekir, seyahatini sonlandırarak doğrudan İstanbul'a gelmiştir. Ardından Enver Paşa'ya seyahatinde edindiği gözlemlerine dayanarak, Avrupa'da bir savaşın çıkmasının muhtemel olduğunu ve gerekmedikçe savaştan kaçınılması konusunda telkinlerde bulunmuştur²⁵. Kazım Karabekir'in bütün uyarılarına rağmen, 2 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı Devleti genel seferberlik ilan etmiştir²⁶. 14 Kasım 1914'te harp ilan edildiğinde ise bundan sonra yapılabilecekler için Enver Paşa'ya iki öneride bulunmuştur. Bu öneriler ise; *"Madem harp ilan ettiniz bari bundan sonrası için yüksek rütbeli kurmaylarınızı Türk olanları tercih edin, bu kış Anadolu da ikmal çalışmaları yapın ve kesinlikle büyük bir harekate girişmeyin"* şeklindedir²⁷.

1.4. Kazım Karabekir'in Birinci Dünya Savaşı'ndaki Faaliyetleri

Kazım Karabekir, Birinci Dünya Savaşı'nda etkin rol almıştır. Bu kapsamda ilk görevi 6 Ocak 1915'te Birinci Dünya Savaşı öncesinde İran harekâtı için kurulan Birinci Kuvve-i Seferiyye komutanlığıdır²⁸. Kazım Karabekir'in birliğiyle Halep'e ulaşması üzerine, Doğu Cephesi'ndeki Sarıkamış Harekâtı'nda, 3. Ordunun büyük bir mağlubiyete uğramasıyla komutasında bulunan birlikler Doğu Cephesi'ne kaydırılmıştır. Bu durum üzerine Kazım Karabekir, gelen haberle İstanbul'a geri dönmüştür²⁹.

Kazım Karabekir, 6 Mart 1915 tarihinde İstanbul Kartal'da bulunan Beşinci Kolordu'nun 14. Tümen Kumandanlığına atanmıştır. Kazım Karabekir tümeniyle birlikte Çanakkale Cephesi'nde de görev almıştır. Çanakkale kara muharebelerinin en şiddetli olduğu sıralarda Seddülbahir'de bulunan Kazım Karabekir, burada tam üç buçuk ay Fransızlara karşı başarılı bir savunma gerçekleştirdiğinden dolayı kendisine 4 ödül birden layık görülmüştür³⁰. Çanakkale'de çıkarma taarruzu yapan İtilaf Kuvvetleri'nin taarruz gücü zamanla kırılmış ve siper mücadelelerine dönüşmesinden dolayı Kazım Karabekir, Gelibolu'daki vazifesinden alınarak İstanbul'da bulunan 1. Ordu Kurmay Başkanlığı'na atanmıştır. Burada göreve getirilmesine Alman Liman von Sanders Paşa tepki göstererek karşı çıkmıştır ve bunun üzerine Kazım Karabekir, 4. Ordu Kurmay Başkanlığı görevine getirilmiştir. Çanakkale Cephesi'nde gösterdiği gayretlerden ötürü ayrıca kendisine "üç yıl zammı" layık görülerek Aralık 1915 tarihinde Albay rütbesine terfi edilmiştir³¹. Kazım Karabekir, Sina ve Filistin bölgesinde İngilizlere karşı cephede mücadele vermiş ve burada İngiliz birliklerine karşı strateji ve planlar geliştirmiştir. Ancak Enver Paşa'nın amcası ve 4. Ordu Komutanı olan Halil Paşa tarafından

²³ Kırzioğlu, a.g.e., s. 11.

²⁴ Kazım Karabekir, İstiklal Harbimizin Temel Esasları, Emre Yayınları, İstanbul 1995, s. 21-22.

²⁵ Suat Zeyrek, Kazım Karabekir: "Kafkasya'dan Trakya'ya I. Kafkas Kolordu Komutanlığı ve XIV. Kolordu Komutanlığı", Güney- Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, s.18, İstanbul 2011, s. 114.

²⁶ Karabekir, Günlükler, s. 909-910.

²⁷ Celalettin Taşkiran, Milli Mücadele'de Kazım Karabekir, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 27.

²⁸ Gülay Sarıçoban, "Kazım Karabekir'in Askeri ve Siyasi Biyografisi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Erzurum 2017 s. 140.

²⁹ Kırzioğlu, a.g.e., s. 15.

³⁰ Taşkiran, a.g.e, s. 31.

³¹ Sarıçoban, a.g.m., s. 141.

Keser, D. (2020), Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme, AUSBD, 3 (5), 15-37

önemsenmemiştir. Bu olaydan sonra yaklaşık bir buçuk yıl boyunca görevinde bulunduğu cepheden naklini talep etmiştir³².

Kazım Karabekir, naklini istemesi üzerine İstanbul'a çağırılmıştır. Ardından Nisan 1917 tarihinde 18. Kolordu Komutanlığı'na atanmış ve buradan da 2. Kolordu Komutanlığı'na getirilmiştir³³. Osmanlı Devleti'nin iki ordusu, Karadeniz ile Van Gölü'nün arasını savunmakla görevlendirilmiştir. Bu bölgeyi müdafaa eden bu iki orduya da bağlı dört kolordu bulunmaktadır. Kazım Karabekir'in komutanlığını yaptığı 2. Kolordu, Van Gölü'nün güneyinden Palu'nun doğusuna kadar olan bölgeyi savunmaktadır. Tarihimizde Kazım Karabekir'in büyük başarılar elde ederek tanınmasını sağlayan bu cephe olacaktır. Rus kuvvetlerine karşı kahramanca mücadeleler vererek yaklaşık 10 ay boyunca bu cephede komutanlık yapmıştır³⁴.

Rus Çarlığı'nın Ekim Devrimi ile yıkılmasından sonra Lenin liderliğinde Rusya'da bir devlet kurulmuştur ve Rus orduları evlerine çağırılmıştır. Osmanlı Devleti ile yeni kurulan Bolşevik Rusya arasında Erzincan Antlaşması imzalanmıştır³⁵. Fakat Rus Çarlığı döneminde Ermeni kuvvetleri ve çeteleri bazı vilayetlerimizi işgal etmişlerdir ve orada bulunan Müslüman nüfusunu azaltmak amacıyla devamlı katletme planları kurmuşlardır. Ermenilerin faaliyetlerini yakından takip eden Kazım Karabekir, Rusçaya da hâkim olmasından dolayı 1. Kafkas Kolordusu'na atanmıştır. Mevsimin kış olmasına rağmen büyük bir gayret ve mücadeleyle Ermeni birlikleri ve çeteleri büyük oranda imha edilmiştir. Kazım Karabekir, Osmanlı sınırlarını 1914'teki haline getirerek, bölgenin işgalden temizlemesinden ötürü Mart 1918 tarihinde padişah tarafından ödüllendirilmiştir. Ayrıca Temmuz 1918 tarihindeki padişah iradesiyle üstün gayret ve başarılarından dolayı Paşa rütbesine yükselmiştir³⁶.

Kazım Karabekir Paşa, 15 Mayıs 1918 tarihinde, Arpaçay'ı aşarak Gümrü şehrini ele geçirmiştir ve bu başarısızlıkları üzerine Ermeniler sulh yapmaya razı gelmiştir. Ağustos 1918 tarihinde kolorduda değişiklikler yapılarak, 1. Kafkas Kolordusu'na Nahcivan, Azerbaycan, Tebriz bölgeleri verilmiştir³⁷. Bu değişikliğin üzerine Kazım Paşa kolordu karargahını Nahcivan'a taşımıştır ve 16 Ağustos tarihinde bir tümenini Tebriz'e doğru hareket ettirmiştir. Ardından kendi karargahını Tebriz'e getirerek Azerbaycan'ı İngiliz işgalinden kurtarmıştır ve 15 Eylül de Bakü'yü ele geçirmiştir³⁸. Kazım Karabekir Paşa'nın, Doğu ve Kafkas cephelerinden elde ettiği başarılar ne yazık ki diğer cephelerde de elde edilememiş ve savaştan mağlup çıkan Osmanlı Devleti, 31 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu ateşkes üzerine Kazım Karabekir Paşa'ya, 1. Kafkas Kolordusu'nun dağıtılarak ve İstanbul'a geri dönmesi emredilmiştir³⁹.

İmzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması'yla Anadolu resmen işgale hazır hale getirilmiştir. Mondros'un içerdiği bazı maddelere dayanarak Anadolu yer yer İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Bu işgallere karşı İstanbul'dan destek göremeyen halk kendi bölgelerinde milis kuvvetlerini oluşturmuş ve cemiyetler kurarak bölgesel olarak tepki göstermeye başlamıştır. Kazım Karabekir Paşa, bu olaylar üzerine tayinini yeniden Doğu Anadolu'ya verilmesini talep etmiştir⁴⁰. Bu talebi üzerine önce Tekirdağ'a gönderilen Kazım Karabekir Paşa, Doğu'dan gelen haberlerin ciddi bir boyuta ulaşması ve Ermenilerin bir devlet kuracağı haberinin artması üzerine İzzet Paşa'nın çabasıyla 15. Kolordu'ya tayin edilmiştir⁴¹.

12 Nisan 1919'da vapurla Anadolu'ya doğru yola çıkan Kazım Karabekir Paşa, Trabzon'a uğrayarak buradaki Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleriyle birtakım görüşmelerde bulunmuştur⁴². Ardından 4 Mayıs'ta Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti reisi Raif Efendi ile görüşmüştür. Görüşme neticesinde İngilizlere karşı ellerindeki cephaneleri teslim etmeyeceklerini,

³² Kırzioğlu, a.g.e., s. 16.

³³ Sarıçoban, a.g.m., s. 142.

³⁴ Taşkiran, a.g.e., s. 33.

³⁵ Kazım Karabekir, Kazım Karabekir'in Kaleminden Doğu'nun Kurtuluşu, Sarıkamış, Kars ve Ötesi, Erzurum, Erzurum Ticaret Yay., Erzurum 1990, s. 77.

³⁶ Kırzioğlu, a.g.e., s. 18.

³⁷ Taşkiran, a.g.e., s. 43.

³⁸ Karabekir, Temel Esasları, s. 15.

³⁹ Karabekir, Temel Esasları, s. 15-16.

⁴⁰ Karabekir, Temel Esasları, s. 17.

⁴¹ Selim Osrak, Kazım Karabekir'in Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasındaki Faaliyetleri, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Ocak 2016, s. 12

⁴² Cevdet Küçük, "Kazım Karabekir (1882-1948)", TDVİA, c. XXV, İstanbul 2002, s. 150.

Keser, D. (2020), Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme, AUSBD, 3 (5), 15-37

toplu bir karar almak amacıyla Erzurum Kongresi'ne destekte bulunacaklarını söylemiştir⁴³. Kazım Karabekir Paşa, işgallere karşı yapılacak mücadelede Doğu'yu kilit bir nokta olarak belirtmiştir. Bu hedefleri yönünde faaliyetlerine başlayarak 6 Mayıs'ta Erzurum'da bir telsiz istasyonu kurmuştur. Kurulan bu telsiz istasyonuna uzmanlar getirerek, İstanbul ve Karadeniz'de mevcut bulunan gemilerin konuşmalarını dinletmiştir⁴⁴. Mondros'un hükümleri gereğince Osmanlı ordusu terhis edilecek ve cephaneleri İngilizlere teslim edilecektir. Cephanelerin düzenli teslimi için İngilizlerin görevlendirildiği Yarbay Rawlinson, burada hiç kimsenin elindeki silahları teslim etmemesinden ötürü Kazım Karabekir Paşa ile görüşerek uyarıda bulunmuştur. Bu durum üzerine Kazım Karabekir Paşa halkı Rawlinson'a göndererek "*Ermeni çetelerinin zulmünden ve katliamlarından çekindiklerini ve buna önlem olarak silahlarını teslim etmek istemediklerini*" söylemelerini tavsiye etmiştir⁴⁵.

Erzurum'da tüm bu olaylar süre gelirken Yunanlılar 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmiştir. İşgal haberini alan Kazım Karabekir Paşa, Erzurum'daki protestolara gizlice yardım etmiştir ve işgali reddeden telgraflar gönderilmesini emretmiştir⁴⁶. Kazım Karabekir Paşa, Erzurum'da yapılacak olan kongrenin faaliyetlerine destek vermiştir. 23 Temmuz-4 Ağustos (1919) tarihleri arasında düzenlenen Erzurum Kongresi sırasında Kazım Karabekir Paşa'ya İstanbul'dan iletilen telgrafta, kongreyi dağıtması ve üyelerini tutuklaması emri verilmiştir. Fakat Kazım Paşa bu emri doğru bulmayarak uygulamamıştır. Bölgesel nitelikte bir kongre olmasına rağmen aldığı kararlar ile tüm ulusa seslenilmiştir. Kongre sırasında halk bilinçlendirilerek, alınan kararlar yabancı devletlerin temsilcilerine ve yurdun her tarafına gönderilmiştir⁴⁷.

Amasya Genelgesi'nde kesinleştirilen Sivas Kongresi'nin hızlı bir şekilde düzenlenmesi adına Kazım Karabekir Paşa, komutasındaki askerleri asayişi sağlamak için görevlendirmiştir⁴⁸. Bağımsızlık uğruna girilen bu yolda, yurdu işgalden temizlemeyi kendisine vazife gören Kazım Karabekir Paşa, batıda çıkartılan isyanları durdurmak için Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine iki birliğini Erzurum'dan batıya göndermiştir. Doğu cephesinde hareketin yaklaştığına dair haberler alan Mustafa Kemal Paşa, taarruza dair temkinli davranılması Barış Konferansı'nda çıkacak kararların beklenilmesi gerektiğini, Ermenilere yapılacak olan saldırının Hıristiyanlarca tepkiye neden olabileceği söylemiştir. Kazım Karabekir Paşa, ise hemen taarruzun yapılmasını ve geçecek bir günün bile zarara uğratabileceğini söylemiştir⁴⁹.

Nihayet TBMM tarafından 6 Haziran'da Doğu Cephesi'nin savunulması için gerekli taarruz izni verilmiştir. Kazım Karabekir Paşa, 15 Haziran'da TBMM tarafından Doğu Cephesi Komutanlığı rütbesini getirilmiştir. 23 Haziran 1920 tarihinde saldırıya geçilmesi üzerine, S.S.C.B. Dışişleri Bakanı Çiçerin, Ankara'ya mektup göndermiştir. Bu mektupta Ermenilere karşı düzenlenecek taarruzun yapılmaması, Türk yurdunun sınırları anlaşma yolu ile düzenleneceğini belirtmiştir ve bunun üzerine TBMM'nin aldığı kararla harekâtı durdurulmuştur⁵⁰. Fakat gönderilen mektupta yazılanların uygulanmayacağı anlaşılınca, Ankara Hükümeti, 20 Eylül'de tekrar taarruza geçilmesi kararı almıştır. Savaşı başlatan taraf olarak suçlu duruma düşmemek adına ilk taarruz Ermenilerden beklenmiştir⁵¹. 24 Eylül'de Ermeniler büyük bir saldırıda bulunarak savaşı başlamıştır. Bunun üzerine 28 Eylül'de Türk ordusu karşı taarruza geçerek Sarıkamış, Ardahan ve Oltu arasında bulunan Merdenek kasabasını almıştır⁵². Sıradaki taarruz kararı Kars ilinin alınmasıdır ve gerekli hazırlıklar yapılarak 30 Ekim'de Kars kalesi alınmıştır. Ermeniler Kars'tan Gümrü'ye kadar çekilmiştir⁵³. Kars'ın geri alınmasıyla doğuda Misak-ı Milli sınırlarına ulaşılmıştır⁵⁴. Türk ordusunun ilerleyişinin durmayacağını anlayan Ermeniler barış talebinde bulunmuştur. Doğu Cephesi komutanı Kazım Karabekir Paşa, Erzurum

⁴³ Karabekir, Günlükler, s. 1384-1386.

⁴⁴ Kırzioğlu, a.g.e., s. 26.

⁴⁵ Karabekir, Temel Esasları, s. 52-53.

⁴⁶ Kırzioğlu, a.g.e., s. 26.

⁴⁷ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991, s. 56.

⁴⁸ Atatürk, Nutuk, s. 47

⁴⁹ Karabekir, Temel Esasları, s. 241.

⁵⁰ Kırzioğlu, a.g.e., s. 32.

⁵¹ Küçük, a.g.m., s. 150.

⁵² Taşkıran, a.g.e., s. 103.

⁵³ Karabekir, İttihat, s. 19.

⁵⁴ Karabekir, Günlükler, s. 1592.

Keser, D. (2020), Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme, AUSBD, 3 (5), 15-37

valisi ve Erzurum mebusundan oluşan heyet, 3 Aralık'ta Ermeniler ile Gümrü Barış Antlaşması imzalanmıştır⁵⁵.

Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Doğu Cephesi'nde işlerin yolunda gittiği sanılırken yeni bir tehlike doğmuştur. Bolşevik Devrimi'nden daha güçlü çıkmış olan Sovyetler, Kafkasya'da bulunan küçük devletleri bir bir ele geçirmiştir. Sıradaki hedefleri Azerbaycan ve Gürcistan idi. Sovyet tehlikesine karşı olarak Gürcistan Hükümeti ise Ankara Hükümeti'nden yardım istemiştir. Ankara Hükümeti verdiği nota ile Gürcistan Hükümeti'nden Misak-i Milli'nin içinde yer alan Ardahan ve Artvin'i istemiştir. İstek geri çevrilmeyerek Ardahan ve Artvin Türkiye'ye geri iade edilmiştir. Kazım Karabekir Paşa, ordusuyla 11 Mart 1921 tarihinde Batum'u ele geçirmiştir⁵⁶. Sovyet ordusu da Batum'a dayanınca, 16 Mart'ta Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması olan Moskova Antlaşması imzalanarak, Batum Sovyetlere bırakılmıştır⁵⁷. Kazım Karabekir Paşa, bu süreçte katıldığı antlaşmalara Türk heyetine başkanlık ederek baş delege sıfatıyla katılmıştır⁵⁸.

2. Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocuklara Yönelik Himayesi

2.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Yetim Çocukların Durumu

Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti, bütün maddi ve manevi birikimini savaş boyunca harcayarak insani ve ekonomik yönden ağır kayıplara uğramıştır. Savaşa dolaylı ya da doğrudan 3 milyon insan dahil olmuş ve bu insanların büyük bir çoğunluğu savaş sırasında hayatını kaybetmiştir. Bu ağır savaş ortamında bulaşıcı hastalıkların da baş göstermesi, durumu daha da vahim hale getirmiştir⁵⁹. İnsani ve ekonomik kayıpların ağır yaşandığı savaş ortamlarından biri olan Doğu Anadolu Bölgesi, savaş boyunca Rus askerlerinin yoğun istilasına maruz kalmıştır. Rusya'da savaşın son demlerine doğru Bolşevik İhtilali gerçekleşmiş ve Rus ordusu barış anlaşmaları yaparak geri çekilmiştir. Rusların çekilmesiyle birlikte Taşnak Ermeni idaresine geçen Doğu şehirleri, yıkılmış, yıkılmış ve geriye yürek inciten manzaralar bırakmıştır⁶⁰.

Savaş, sadece yetişkin eli silah tutan erkeklerin can verdiği sahadan daha fazlasıdır. Savaştan herkes payına düşen acıyı fazlasıyla alarak, anneler evlatsız, evlatlar kimsesiz kalmıştı. Darmadağın ortamdan kurtulabilen birçok yavru da anne ve babalarını kaybetmiş bir durumda orada burada sefalet içinde perişan kalmıştır⁶¹. İmkansızlıklarla dolu ortamda, çoğu yetim ve öksüz kalmış kimsesiz çocukların yürek burkan görüntüleri Kazım Karabekir'in hızlıca harekete geçmesini sağlamıştır⁶². Uzun yıllar devam eden savaşta, yıkımlarını en ağır şekilde yaşayan bu mazlum çocuklar sahipsizlikten ağaç yapraklarını yiyerek hayatta kalmış, kuytu, yıkık dökük sokaklarda yaşamak zorunda kalmıştır. Kazım Karabekir Paşa, bu çocukları hızlıca himaye etmek ve yeniden hayata bağlamak amacıyla elinden geleni en hızlı şekilde yapmıştır⁶³.

2.2. Doğu Cephesinde Yetim Çocukların Toplanması

Kazım Karabekir Paşa, İstiklal Harbi'nin devam ettiği sırada, bir yandan Doğu Anadolu şehirlerini Ermeni ve Ruslardan temizlerken diğer yandan cepheye asker ulaştırmaya çalışmıştır. Bu yoğun çalışma ortamında, savaştan fazlasıyla yıpranan ve en çok zarar gören öksüz ve yetim çocukları da unutmamıştır⁶⁴.

⁵⁵İsmail Soysal, Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları, c. I, Ankara 1991, s. 18-23.

⁵⁶Taşkıran, a.g.e, s. 130.

⁵⁷Kazım Karabekir, Ermeni Dosyası, Emre Yayınları, İstanbul 1995, s. 179.

⁵⁸ Taşkıran, a.g.e, s. 130.

⁵⁹ Makbule Sarıkaya, "Bir "Çocuk Kasabası" Sarıkamış", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum 2004, S. 23, s. 237.

⁶⁰ Kazım Karabekir, Çocuk Davamız, YKY, İstanbul 2019, s. 14.

⁶¹ Karabekir, Çocuk, s. 14.

⁶² Mustafa İsmail Bağdatlı, "Kazım Karabekir'in Uygulamalarından Yaşayarak Öğrenme ve Eğitici Drama", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul 2010, s. 127.

⁶³ Sarıkaya, a.g.m, s. 238.

⁶⁴ Sarıkaya, a.g.m, s. 238.

Keser, D. (2020), Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme, AUSBD, 3 (5), 15-37

Erzurum'da 9. Ordu Kumandanlığı görevinde bulunan Kazım Karabekir Paşa, 19 Nisan (1919) tarihinde Trabzon'a yaptığı seyahat dönüşü yollarda ve özellikle Bayburt'ta perişan durumda birçok çocuk ile karşılaşmıştır⁶⁵. Bu kimsesiz çocukların toplanıp Erzurum'a nakledilme emri vermiştir. Kazım Karabekir Paşa o anki durumu şöyle anlatmıştır: “Şark'ta beni bekleyen sonsuz ve nazik işlerin güçlüğüne rağmen ben bakımsız yavruları büyük bir şefkatle bağrımın başım ve onlara hakiki ve pek şefik bir baba oldum”⁶⁶.

Kazım Karabekir Paşa, Doğu'nun bütün vilayetlerinde kimsesiz ve bakıma muhtaç çocukların toplanması emrini vermiştir. Doğu'nun her bir yanından kimsesiz çocuklar Erzurum'a getirilmiştir. Kazım Karabekir Paşa, 31 Ekim 1920 tarihinde teftişleri sırasında, Van ve Beyazıt'tan toplattığı kimsesiz çocuklar grubuna denk geldiği anı şu şekilde dile getirmiştir; “Zavallular sevinçten bağrıyıyorlar, dualar ediyorlar, etrafından ayrılmak istemiyorlardı”⁶⁷.

Kazım Karabekir Paşa, 14 Kasım (1920) tarihinde Sivas yolculuğu esnasında yol güzergahında bulunan bütün okulları gezerek etrafta perişan durumda dolanan yetimlerle alakadar olmuştur⁶⁸. Okulların maddi ve manevi durumunun kötü oluşu, Paşa'yı bir hayli üzmüştür. Durumun vahimliğini Temsil Heyeti'ne, mülki, askeri ve mahalli amirlere bildirerek, memleket çocuklarıyla yakından alakadar olmak gerektiğinin üzerinde durmuştur. Kazım Karabekir Paşa, Erzurum'a geri döndüğü esnada yollarda rast geldiği birkaç çocuğu da beraberinde getirmiştir⁶⁹.

Kazım Karabekir Paşa, bir yandan Erzurum Kongresi'yle milli hükümetin esasını korumakla siyasi vazifeleri ve milli hükümetin ilk düzenli ordusu olan emri altındaki birliklerin taarruza hazırlamakla askeri görevleriyle meşgul olmuştur. Ancak öteden beri ülküsü olan çocuklar ordusunu da hayata geçirmek için ilk olarak 24 Mayıs (1919)'da çalışmalarına başlamıştır⁷⁰. Terhis dolayısıyla boşaltılan kadrolara, Erzurum Darüleytamlarına yerleştirilen kimsesiz çocuklardan yaşı 12 ve üstü olan 33 çocuğu alarak iki kolorduluk sanayi birliklerine vermiştir⁷¹. Bayburt'tan ve Erzurum'un çevresinden toplanan çocuklarda bu birliğe yerleştirilmiştir. Çocukları himayesi altına alan Kazım Karabekir Paşa, onlara tıpkı bir asker gibi beden terbiyesi vermiştir. Bu çocuklar bir yandan okuma yazma öğrenip diğer yandan da ayrıldığı sanayi koluna göre, kunduracı, saraç, terzi çıraklığına başlatılmıştır⁷².

Terhisler sebebiyle iki kolorduluk kıtaların sanayi birliklerinde yüzlerce boş alan vardır. Kazım Karabekir Paşa, İstanbul Hükümeti Harbiye Nezareti'ne telgraf yazarak bu boş alanların kullanılması için izin talebinde bulunmuştur⁷³. Kazım Karabekir Paşa, teklifinin kabul edilmesi üzerine hızlıca teşkilatlanarak 500 kadar çocuğu birliklere yerleştirmiş ve hayatlarını kurtarmıştır⁷⁴.

30 Haziran günü Kazım Karabekir Paşa, Erzurum'da bulunan Kars Kapısı Meydanı'nda, Kongre Heyeti'nin Amerikalı, Rus ve İngiliz subaylarının da davet edildiği ve Erzurum halkının katıldığı, kimsesiz çocukların ilk bayramı olan İdman Bayramı kutlaması yapılmıştır⁷⁵. Kutlamada kimsesiz çocuklar davetliler önünde hazırladıkları gösterileri sunmuşlardır. Ertesi gün 1 Temmuz tarihinde ise “Sanayi Gürbüzlerinin Kuruluşu” olarak kutlanmıştır⁷⁶. Kazım Karabekir Paşa, bütün Doğu'da ve özellikle alay gazinolarında çocuk toplama merkezleri açmıştır. Bakımsız ve kimsesiz çocuklar bu yuvalarda temizleniyor, giydiriliyor, besleniyor ve beden terbiyesi verilmeye başlanıyordu. Kazım Karabekir Paşa, bu merkezlerdeki çocuk sayılarını devamlı olarak takip ediyor ve bu çocukları toplu bir şekilde Erzurum'a aldırıyordu. Paşa, çıktığı seyahat ve teftişlerinde yanında

⁶⁵ Kazım Karabekir, Kürt Meselesi, Emre Yayınları, İstanbul 2004, s. 200.

⁶⁶ Karabekir, Çocuk, s. 14.

⁶⁷ Karabekir, İstiklal, s. 363-364.

⁶⁸ Karabekir, Kürt Meselesi, s. 203.

⁶⁹ Karabekir, Çocuk, s. 16.

⁷⁰ Kazım Karabekir, Günlükler (1906-1948), s. 1398.

⁷¹ Bayram Ali Sivaz, “Millî Mücadele Döneminde Erzurum ve Çevresinde Yapılan Beden Eğitimi ve Spor Faaliyetleri”, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009, s. 31.

⁷² Karabekir, Çocuk, s. 14.

⁷³ Karabekir, Kürt Meselesi, s. 200.

⁷⁴ Karabekir, Çocuk, s. 14-15.

⁷⁵ Karabekir, Günlükler, s. 1498.

⁷⁶ Karabekir, Günlükler, s. 1423.

Keser, D. (2020), Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme, AUSBD, 3 (5), 15-37

ayakkabı, elbise ve çamaşır götürmüştür. Ayrıca denk geldiği perişan durumdaki çocukları yıkayıp giydirip Erzurum'a getirmiştir⁷⁷.

Himaye edilen çocukların kimlikleri buldukları yerlerde tespit edilmiştir. Bazen bu yavruların aileleri bulunuyor, eğer ailelerinin maddi durumları yerinde ise çocuklar kendilerini toparlamış, okuma yazma ve biraz da sanat öğrenmişlerse çocuklar ailelerine veriliyordu. Önde gelen sanat ustalarına, yeterli olgunluğa gelmiş ve iyi yetişmiş çıraklar hükümet aracılığıyla gönderiliyordu. Böylece yeni gelecek kimsesiz çocuklar için yer açılmış oluyordu⁷⁸.

Cepheden ve cephe gerisinden toplanan çocuklar arasında, subayların ve memurların, kimsesiz çocuklarının da bulunduğu mevcut sayı bine ulaşmıştır. Kazım Karabekir Paşa, bir araya getirilen çocuklar arasında zekâsı göze çarpan yavrulara, muntazam bir eğitim vermek amacıyla diğerlerinden ayırıp yatılı askeri okul açma fikriyle Harbiye Nezareti'ne teklifte bulunmuştur⁷⁹. Bunun üzerine İstanbul'dan gelen haber olumlu olmuştur. Kazım Karabekir Paşa, görevlendirdiği askerleri, sağlık görevlileri ve okul heyetiyle birlikte çocuklar arasından zekalarına bakarak çeşitli elemeler yapılmıştır. Üç sınıf eğitim görmüş olmaları şartıyla yüzlerce çocuk ayrılmış ve 1 Ekim (1920) günü yatılı askeri okul açılmıştır⁸⁰.

Kimsesiz çocuklar himaye edildikleri ilk günden, yemek yedikleri tabakları ve çamaşırlarını yıkamaları, yamalarını, kopuklarını ve söküklerini dikmeleri, yataklarını havalandırarak düzeltilmeleri öğretilerek bu işleri kendi başlarına yapmaları sağlanmıştır. Sanat kabiliyetlerini geliştirmek adına el işlerine büyük önem verilmiştir. Yaşları küçük çocuklara ise kadın bakıcılar yardımcı olmuştur. Kazım Karabekir Paşa'nın önemli bir kaidesi bulunmaktaydı, çocuk ne yapabiliyorsa onu kendi yapmalıdır. Çocuklara, iyi giyinmek, iyi yürümek, iyi yemek yemek ve iyi konuşmak gibi dersler de verilmiştir⁸¹.

Çocuklara harika bir beden terbiyesi verildiği gibi sıhhatleri de iyileştirilmiştir. Bu değerli yavrucaklara, uygulamalı olarak yara nasıl sarılır, yaralı nasıl taşınır, herhangi bir durumda donmaya ve sıcak çarpmasına karşı ne gibi tedbirler alınmalı hususunda eğitimler de verilmiştir⁸². Bu eğitim okul bahçesinde tiyatro şeklinde Erzurum halkına da sunulmuştur. Çocuklar sahnede gördükleri eğitimleri, halka uygulamalı bir şekilde göstermişlerdir.⁸³

Himaye edilen çocukların yaş aralığı fark etmeksizin, makine ve mikrop gösterilerek faydaları ve zararları teker teker anlatılmıştır. Merkezlerde bulunan tüm makinelerin; saat, telefon, telgraf, telsiz, pusula, otomobil, tayyare, elektrik santrali ve lokomotifin kullanım alanları çocuklara aktarılmıştır. Mikroskop yoluyla mikroplar çocuklara seyrettilerik nerelerde ve nasıl üredikleri, hangi hastalıklara yol açtıkları ve neye yaradıkları aktarılmıştır. Eğitimlerde coğrafya ve tarih derslerine büyük önem verilmiş ve çocuklara her esasta milli bilinç kazandırılmıştır⁸⁴.

Kimsesiz çocuklar için açılan okulların yüksek vasfı etrafta yayıldıkça, bu okullara karşı büyük ilgi duyulmuştur. Vilayetin yetim evlerinde ki küçük çocukların da himaye edilmesi istenmiştir. Kazım Karabekir Paşa, minik yavruları yakınında istemiş ve bu amaçla oturduğu yere yakın bir bina hazırlatmıştır. Bina küçük çocukların kullanabileceği şekilde dizayn edilmiş ve 1 Aralık (1920)'da bu minik yavrulara uygun ana mektebi açmıştır⁸⁵. Kazım Karabekir Paşa, yeni gelen çocukları yetişmişlerin arasına yerleştirmek amacıyla Yakutiye Kışlası'nda biraz eğitim gördükten sonra Sanayi Mektebi'ne yerleştirmiştir. Paşa, bu müesseseye "Sanayi Gürbüzleri" adını vermiştir. Bu değerli iki mektepte halk huzurunda teftiş edilmiştir.⁸⁶

Erzurum'da ve diğer büyük mıntikalarda, orta ve lise eğitimi almış çokça işsiz genç bulunuyordu. Doğu'nun küçük sağlıkçı, baytar, ebe, dişçi ve memurlara ihtiyacı vardı. Kazım Karabekir Paşa, bu çocuklara bol eğitimci ve malzemeli kurslar açarak eğitim vermiş ve iş sahibi

⁷⁷ Karabekir, Çocuk, s. 15.

⁷⁸ Karabekir, Çocuk, s. 15.

⁷⁹ Karabekir, Çocuk, s. 16.

⁸⁰ Karabekir, Kürt Meselesi, s. 203.

⁸¹ Karabekir, Çocuk, s. 27.

⁸² Karabekir, Kürt Meselesi, s. 202.

⁸³ Karabekir, Çocuk, s. 16.

⁸⁴ Karabekir, Çocuk, s. 27.

⁸⁵ Karabekir, Çocuk, s. 17.

⁸⁶ Karabekir, Kürt Meselesi, s. 208.

Keser, D. (2020), Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme, AUSBD, 3 (5), 15-37

olmalarını sağlamıştır. Köylerde ebelik yapan kadınlar da toplatılarak ebelik kursuna tabi tutulmuştur. Kursun bitmesiyle diplomalı birer ebe olarak köyelerine dönmüşlerdir⁸⁷.

2.3. Erzurum Çocuklar Ordusu Teşkilatı

Kazım Karabekir Paşa, çocuk ordusu kurma hayallerinin ilk adımları himaye edilecek çocukları Erzurum'da toplanmasıyla atılmıştır⁸⁸. Savaşla birlikte, kimsesiz bakıma muhtaç binlerce çocuğun bakımı ve eğitimi için Erzurum'da savaşın yıkıcı tesirinden kurtulan binalar çocuklar için tahsis edilmiştir⁸⁹. Kazım Karabekir Paşa, mıntika dahilindeki okulları birer alay haline getirerek çocuklar ordusu teşkilatını oluşturmuştur. Her bir alaya birer bayrak, ikişer filinta, flüt, boru, trampet vb. malzemeler, kıyafetlerinin üzerine giymek için alayın rengine göre uzun gömlek, başlık ve kuşak dağıtmıştır⁹⁰. “Güç Dernekleri” adıyla hazırlanan nizamname gereğince, erkek çocuklara verilen dersler, kılıç ve meçle vuruşma, tahta bomba atmak, gerçek silahlarla atış, makineli tüfek kullanma talimleri, ata binmek bisiklet kullanmak⁹¹. Kız çocuklara, yara sarmak, hasta ve yaralılara bakmak, ilk müdahaleyi yapma ve taşıma dersleri verilmiştir. Alayda mevcut 1650 çocuk bulunmaktadır⁹².

1 Mayıs (1920)'ta Erzurum Çocuklar Ordusu teşkilatı açılmıştır⁹³. Kazım Karabekir Paşa o gün ki duygularını şöyle anlatmaktadır, “*Ben bugün bu manzara karşısında çeşitli duygularımın derecesini bir kelime ile hulasa edebilirim: hayatımda ufak büyük siyasi, ilmi ve askeri hayli muvaffakiyetler gördüm. Hiçbirinde bu kadar ruhumun vicdanımın derinlerine kadar bir haz ve neşe yapana rastlamadım*”. Paşa'nın büyük emekler verdiği ordu dört gürbüz alayı, Kolordu Sanayi Takımları, Askeri İdadi, Ana Mektep ve Otomobil Mektebi'nden oluşmaktadır. Alayların isimleri ve mevcutları şu şekildedir; Avcı Gürbüz Alayı 1100, Sultani Gök Bayrak Gürbüzler Alayı 180, Albayrak Gürbüz Alayı 150, Yeşil Bayrak Gürbüz Alayı 220'dir. Kazım Karabekir Paşa, Birinci Avcı Gürbüz Alayı'nın kumandanlığını yapmıştır. Erzurum, Kars Kapısı meydanı Çocuklar Ordusu için talim meydanı olarak ayarlanmıştır. Her cuma günü, alaylar talim ve terbiyelerini yapmışlardır. Alayların sancak makamında birer Osmanlı bayrağı da asılı bulunmaktadır⁹⁴. Kazım Karabekir Paşa, ayrıca küçük ordusu için “Türk Yılmaz” marşını yazarak bestesini de kendisi yapmıştır⁹⁵.

2.4. Sarıkamış Çocuklar Kasabası

Kazım Karabekir Paşa, 30 Ekim (1920)'de Kars Kalesini alarak, 8 Kasım'da Gümrü'yü ele geçirmiştir⁹⁶. Amerikalı uzmanların Kars'ta 6 bin, Gümrü'de 10 bin Ermeni çocuğu yetiştirdiklerini gören Kazım Karabekir Paşa, bu durumla yakından ilgilenmiştir⁹⁷. Amerikan pedagoglarının kimsesiz çocuklara olan yaklaşımları inceleyerek fikirler edinmiştir⁹⁸. Daha sonra bu fikirleri kendi düşünceleriyle harmanlayarak Çocuklar Kasabası'nda hayata geçirmiştir.

Kazım Karabekir Paşa, Sarıkamış'ı Çocuklar Kasabası yapma fikrini iki önemli sebebe bağlamıştır. Birincisi Sarıkamış'taki binaların çokluğu, ikincisi ise büyük şehirlerden uzak olmasıdır. Sarıkamış'ta Ruslardan, modern kışla, gelişmiş bir hastane, büyükçe bir askeri kulüp ve modern bir subay mahallesi kalmıştır. Burası Kazım Karabekir Paşa'yı oldukça heyecanlandırmıştır; “*Sarıkamış, Kars ve ötesi bir daha benim kumandamla anılacaktı ve ben yine oralarda hem de yıllarca karargahımı kurarak kalacak ve irfan ordumu yetiştirecektim*”. Paşa bu karargâhı çocuklara uygun hale getirmiş ve artık kasaba çocuklarını ağırlayabilecek durumdadır. Ayrıca Kazım Karabekir Paşa,

⁸⁷ Karabekir, Çocuk, s. 40.

⁸⁸ Karabekir, İstiklal, s. 34.

⁸⁹ Sarıkaya, a.g.m., s. 239.

⁹⁰ Karabekir, Kürt Meselesi, s. 238.

⁹¹ Karabekir, Kürt Meselesi, s. 238-239.

⁹² Karabekir, Çocuk, s. 34-35.

⁹³ Karabekir, Günlükler, s. 1505-1506.

⁹⁴ Karabekir, Günlükler, s. 36-38-40.

⁹⁵ Karabekir, Kürt Meselesi, s. 251.

⁹⁶ Karabekir, Çocuk, s. 44.

⁹⁷ Ömer Kayır, Çocuk Davamız ve Kazım Karabekir Paşa, s. 238-239.

⁹⁸ Güler Ceren Çoker, “Kazım Karabekir”, Akademik Tarih Aylık Blog Dergisi, Ağustos-Eylül 2019, s. 3.

Keser, D. (2020), Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme, AUSBD, 3 (5), 15-37

Erzurum'dan Sarıkamış'a çocuklar bir bir nakledilirken, gelen tüm çocuklarla yakından alakadar olmuştur⁹⁹.

Sarıkamış Çocuklar Ordusu açılış merasimi, Sarıkamış Askeri İdadisinde gerçekleşmiştir¹⁰⁰. Kazım Karabekir Paşa, açılış konuşmasında su cümleleri kullanmıştır, *"Sarıkamış'ı çocuk kasabası yapma isteğim burayı ilk gördüğüm 1918 yılında başladı. Bunu her yerde söyledim. Şimdi bunu başardım. Binlerce çocuk babasıyım. Hayatımın en mesut günleri"*¹⁰¹.

12 Kasım 1921'de Sarıkamış merkezli Çocukları Himaye Cemiyeti kurulmuştur¹⁰². Kazım Karabekir Paşa, kimsesiz evlatları için yapılan çalışmaları, Çocukları Himaye Cemiyeti adı altında toplamıştır. Bölgenin düşman işgalinden kurtulması üzerine kalkınmayı sağlamak için birçok adım atılmıştır. Kazım Karabekir Paşa'nın yardımlarıyla çıkartılan Varlık Gazetesi, yapılan faaliyetleri ayrıntılı olarak halka duyurmuştur¹⁰³. Cemiyetin ilk haberini de Varlık Gazetesi yapmıştır¹⁰⁴.

Varlık Gazetesi bu haberi, "Hayırlı ve Ulvi bir Teşebbüs Çocukları Himaye Cemiyeti" başlığı ile tüm yurda duyurmuştur. *"Bir millet, mevcudiyetini kaybetmemek ve başkasının ayakları altına yuvarlanmamak için hayatında bir yandan yıkılan bir yandan yapılan ve boşalırken dolan bir kabiliyet göstermeli, yapılışın yıkılışa galebesini temin etmelidir... Türk, büyük sıtmalar uzun ve kanlı muharebelere uğradı, yuvaları dağıldı. Civanları telef oldu... en ziyade bundan yavrularımız, küçük neslimiz müteessir oldu. O nesil ki milletin müstakbel hayatıdır. Daha doğrusu müstakbel milletidir. Bugün analarını, yurtlarını ve yavrularını kaybetmiş veyahut bozulmuş yuvalarına acı bir hicran ve mahrumiyetle dönmüş binlerce Türk yavrusu hayatının büyüme ve serpilme devrinde mihnet ve felaketlerin canlı şahitleri halinde yüzleri solgun gözleri elemle manalı kimisi fakir, kimisi öksüz ve kimsesiz kaldı. Sinemizde derin boşluklar açıldı. Bu boşlukları doldurmak falan ya da filan kimselerin yapabileceği şeyler değildir. Bunlar öyle içtimai yaralarımızdır ki; yine içtimai devalarla birlikte teşebbüslerle faal cemiyetlerle şifa bulunur"*¹⁰⁵.

Kazım Karabekir Paşa, 2 bin kız ve 4 bin erkek olmak üzere toplamda 6 bin kimsesiz yavruya elini uzatarak himaye etmiştir. Paşa, öksüz ve yetimlere sahip çıkmayı milli, insani ve dini bir vazife olarak görmüştür¹⁰⁶. Bu toplanan kimsesiz çocuklara sıcak bir yuva sunmakla, karınlarını doyurmakla, giydirmekle yetinmeyip, anaokulundan meslek öğrenebilecekleri liselere kadar oluşturulan eğitim tesisi mükemmel tarzda eğitim ve öğretim sağlamıştır¹⁰⁷. Açılan okullar genel manada mesleki açıdan öğrencileri yetiştirme odaklıydı¹⁰⁸. Paşa'ya göre, verilen eğitimler sadece mesleki eğitime odaklı olmamalıdır ve aynı zamanda askeri eğitimlerde verilmelidir. Açılan okulların amacı, prensiplere bağlı kalarak sistemli çalışmaktır. Bu okullar, 20. yüzyılın ihtiyaçlarına uygun olarak teoriden fazla pratiğe önem vermiştir¹⁰⁹.

Kazım Karabekir Paşa, karakter ve ahlak eğitimine önem vermiş, faydalı sporlarla beden eğitimini zorunlu tutmuştur. Çocukların kişisel bakımları, yetiştirilme tarzıyla bizzat kendisi ilgilenerek vatana, insanlığa ve millete yararlı birer evlatlar olarak yetiştirmiştir¹¹⁰. Kazım Karabekir Paşa, her durumda bizzat kimsesiz çocukların yanında yer alarak, bu değerli çocuklar için ders kitapları, piyesler, öğüt kitapları, marşlar kaleme almıştır. Yüzlerce erkek çocuğun sünnet merasimini yapmıştır. Her bir çocuğun sağlığından, giyecekleri kıyafetlerin denetimiyle bizzat kendisi ilgilenmiştir¹¹¹. Kazım Karabekir Paşa'nın, kurduğu Sarıkamış Çocuk Kasabası, sokaklarda yaşamak zorunda kalan aç ve bitik halde bulunan kimsesiz çocukları, himaye ederek, yuva sıcaklığı hissettirmiş,

⁹⁹ Karabekir, Çocuk, s. 43-46.

¹⁰⁰ Çoker, a.g.m., s. 4.

¹⁰¹ Çoker, a.g.m., s. 4-5.

¹⁰² Karabekir, Günlükler, s.1718.

¹⁰³ Hürü Sağlam Tekir-Süleyman Tekir, "Eğitime Katkılarıyla Kazım Karabekir", Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi, c. III/ sy. 2, s. 326.

¹⁰⁴ Sarıkaya, a.g.m., s. 239.

¹⁰⁵ Sarıkaya, a.g.m., s. 239.

¹⁰⁶ Kayır, a.g.e, s. 3.

¹⁰⁷ Çoker, a.g.m., s. 5.

¹⁰⁸ Nuri Köstüklü, "Millî Mücadele'de Türk Çocukları ve Bir Destan", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. XIII/ sy. 37, s. 257.

¹⁰⁹ Çoker, a.g.m., s. 5.

¹¹⁰ Kayır, a.g.e., s. 4.

¹¹¹ Kayır, a.g.e., s. 4.

Keser, D. (2020), Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme, AUSBD, 3 (5), 15-37

bir çocuğun gereksinim duyduğu şefkati, ilgi ve alakayı fazlasıyla sunmuştur. Verdiği eğitimlerle hem hayata hazırlamış hem de iş sahibi olmalarını sağlamıştır¹¹².

Kazım Karabekir Paşa, tarafından hayata yeniden bağlanan çocukların mevcudu 6 bini aşmıştır. Meslek eğitimini tamamlayan 4 bin kadar çocuk yakınlarının himayesinde çalışma hayatına atılmıştır. Kimsesiz kız çocuklarının çoğu ailelere dağıtılmış ve merkezlerin himayesinde kalan kızlar ebelik eğitimi alarak diplomalı birer ebe olmuşlardır. Kazım Karabekir Paşa, vatanına ve milletine son derece bağlı örnek bir Türk insanıdır. Himayesinde yetişen her çocuk da vatanını seven, milletine bağlı hayırlı birer vatandaş olarak yetişmiştir.

2.5. Trabzon Ermeni Yetimhanesi

Savaş sonrası sokaklarda aç, bakımsız ve kimsesiz çocuklar arasında çoğunluğu oluşturan Ermeni çocukları da bulunmaktadır¹¹³. Yerleri değiştirilmek zorunda kalan Ermenilerin 10 yaşından küçük çocukları yetimhanelere yerleştirilmiştir¹¹⁴. Kazım Karabekir Paşa, büyük bir hassasiyet göstererek, öksüz ve yetim kalan Ermeni çocuklarını, asimile olmamaları için Türk çocuklarından ayrı olarak Trabzon'da Ermeni yetimhaneleri kurarak buraya yerleştirmiştir.

Bu durumla ilgili Kazım Karabekir'in kızı Timsal Karabekir Yıldırım şöyle bahsetmektedir: *"O çocukları himayesine alıyor. Ama ortada Ermeni çocuklar da var anasız, babasız kalmış. Onları bu toprağın evlatlarıyla aynı yerde yetiştirmiyor. Bunu iki açıdan yapıyor. Savaşmış iki toplumun evlatlarının kını devam etmesin diye. İkincisi de Ermeni'ye olan saygısından. 'Bu çocuk Ermeni ise dinini, dilini bilerek yetişsin' diyor. Amerikalıların Trabzon'da açtığı bir yetimhane var. Çocukları da oraya alıyor ve onlara da babalık ediyor. Bugün bize yapılandırılmaya çalışılan iğrenç yalana yani tehcir olayını bir soykırıma benzetme yalanına başlı başına bir cevap ve bir belgedir ki; Trabzon'daki Ermeni yetim evlatlar bir şükran ifadesi olarak, Kâzım Karabekir'in bir kara kalem resmini yapıyorlar. Altındaki ithaf çok çarpıcı. 'Yetimler Babası Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine Trabzon Ermeni Yetimleri tarafından' diye yazıyor. Bu başlı başına bir belgedir. Başlı başına bir cevaptır. O soysuz yalana. O evlatlar da hayatlarından emin olarak büyüyorlar"*¹¹⁵.

2.6. Kazım Karabekir'in Kimsesiz Çocukların Eğitimi İçin Açtığı Okullar

2.6.1. Erzurum Ana Mektebi

Kazım Karabekir Paşa, vilayetin yetim evindeki küçük çocuklar için Erzurum'da evinin yakınında bir binayı çocuklara uygun hazırlatarak, 21 Aralık 1920 tarihinde Ana Mektebini açmıştır. Kazım Karabekir çocuklarla ilgilenmesi için bakıcı kadınlar görevlendirmiştir. Paşa her akşam iş çıkışı kimsesiz çocuklara uğramış, onlarla yakından alakadar olmuştur¹¹⁶.

2.6.2. Sanayi Mektebi

Sanayi Mektebi, 1 Temmuz 1919'da açılmıştır¹¹⁷. İlk öğrencilerini Erzurum Yetim Yurdu'ndan almıştır ve burası 12 yaşından büyük 33 çocuk ile kurulan eğitim kurumudur. Kimsesiz öğrencilere, sırasıyla okuma-yazma, terzi, saraç, kunduracı gibi meslek eğitimi vermiştir¹¹⁸. Sanayi

¹¹² Zekeriya Uludağ, "Kazım Karabekir'in Eğitimle İlgili Düşüncelerinin Değerlendirilmesi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. XIII, s. 482.

¹¹³ Kevser Şeker, Osmanlıdan Cumhuriyete Çocukların Korunması ve Çocuk Esirgeme Kurumu, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015, s. 78.

¹¹⁴ Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı (1878-1920), T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 91, Ankara 2007, s. 175.

¹¹⁵ Çoker, a.g.m., s. 5.

¹¹⁶ Karabekir, Çocuklar, s. 17.

¹¹⁷ Karabekir, Günlükler, s. 1423.

¹¹⁸ Şeker, a.g.t., s. 78.

Keser, D. (2020), Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme, AUSBD, 3 (5), 15-37

Mektebi, beden eğitimi dersleri ve milli bilinç kazandıran eğitimler de vermiştir. 1923 yılına gelindiğinde okul eski dinamikliğini kaybederek kapanmıştır¹¹⁹.

2.6.3. Leyli Eytam-ı Askeri İbtidai Mektebi

1 Ekim 1919'da açılan okulun amacı, zeki ve kabiliyetli çocukları subay olarak yetiştirmektir. Okul ağırlıklı olarak genel kültür ve askeri dersler vermiştir. Okulun kendisine ait küçük bir kütüphanesi ve askeri bando takımı da vardır¹²⁰.

2.6.4. 29. Alay Mektebi

4 Mart 1920 tarihinde 9. Tümen'in 29. Alay'ının yer aldığı Firdevsoğlu Kışlası'nda açılmıştır¹²¹. Otomobil Mektebi, askeri ihtiyaçların karşılanması için kurulmuştur¹²². 100 kimsesiz çocuk bu okulda, tornacılık, motorculuk, tesviyecilik, dericilik, demircilik ve kuyumculuk gibi alanlarda eğitim görmüştür. Çocuklara otomobil tamirciliği ve şoförlükte öğretilmiştir¹²³. Okulda öğretmenlerin yanı sıra usta başları da eğitim vermiştir. Öğrenciler, birer meslek sahibi olarak okuldan mezun olmuşlardır. Okul bugün Erzurum'da 4. Kademe Bakım Kumandanlığı'nın temellerini atmıştır¹²⁴. Okulun ismi zamanla değişiklik göstererek İş Ocağı ve Otomobil Mektebi adını almıştır¹²⁵.

2.6.5. Sıhhiye Mektebi

Mayıs 1920 yılında açılan Sıhhiye Mektebi, öğrencilerine sağlık dersleri vererek küçük sıhhiye memurları yetiştirmiştir. Mektepten mezun olan kimsesiz öğrenciler, sağlık memuru olarak görev almıştır¹²⁶.

2.6.6. Sarıkamış Askeri İdadisi

19 Aralık 1920'de kurulan okul, Erzurum'da bulunan Askeri İlkokulu'nun Sarıkamış'a nakledilmesiyle kurulmuştur. Bu okulda askeri okulların eğitim programları uygulanmıştır. Uygulamalı eğitim veren okulda, tiyatro grubu, mızıkacı takımı vb. sosyal faaliyet dersleri de verilmiştir. Sarıkamış Askeri İdadisi'nden mezun olan kimsesiz çocuklar, Bursa İşıklar Askeri Lisesi'nin temellerini atmışlardır¹²⁷.

2.6.7. Sarıkamış Ana Mektebi

Okul, 28 Kasım 1921 tarihinde açılmıştır¹²⁸. Çocukları Himaye Cemiyeti'nden hemen sonra açılan mekteplerden bir tanesidir. Ağaç yaş iken eğilir atasözüne uygun nitelikte eğitim veren bu mektep diğer eğitim kurumlarından daha önemlidir¹²⁹. Dönemin şartlarına göre tam manasıyla

¹¹⁹ Yasin Mahmut Yakar, Kazım Karabekir'in Çocuk Edebiyatındaki Yeri ve Şarkılı İbret Eseri Üzerine Bir İnceleme, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2007, s. 34.

¹²⁰ Karabekir, Çocuk, s. 19.

¹²¹ Karabekir, Çocuk, s. 32-33.

¹²² Şeker, a.g.t., s. 78.

¹²³ Karabekir, Çocuk, s. 32.

¹²⁴ Yakar, a.g.t., s. 34.

¹²⁵ Karabekir, Çocuk, s. 32.

¹²⁶ Yakar, a.g.t., s. 34.

¹²⁷ Yakar, a.g.t., s. 34.

¹²⁸ Karabekir, Günlükler, s. 1724.

¹²⁹ Karabekir, Günlükler, s. 1459.

Keser, D. (2020), Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme, AUSBD, 3 (5), 15-37

modern eğitim vermiştir. Bünyesinde çocukları çok yönlü geliştirecek malzeme ve çalışana sahip kurum, birçok çocuğa eğitim vermiştir. Kazım Karabekir Paşa'nın da, Ana Mektebi'nde öğrencilere öğretmenlik yaptığı yakından alakadar olduğu bilinmektedir. Günümüzdeki okul öncesi eğitimi veren kurumdur. Okulun eğitimi, yaparak ve yaşayarak, deney yoluyla öğrenme metoduna dayalı tutulmuştur. Ana Mektebinin en önemli özelliği, döneminin ilerisinde modern eğitim metot ve programlarının kullanılmasıdır¹³⁰. Bu mektepler o dönem oldukça dikkat çeken eğitim kurumları haline gelmiştir¹³¹.

2.7. Kazım Karabekir Paşa Öncülüğünde Açılan Kurslar, Kulüpler ve Salonlar

Tiyatro: Kazım Karabekir Paşa, açmış olduğu okullarda sosyal faaliyetlere bir hayli önem vermiştir ve 23 Ocak 1920'ta "İbret Yeri" adı ile tiyatro açmıştır¹³². Şark'ta tiyatro ismi hoş karşılanmadığından Paşa, ismini değiştirme yoluna gitmiştir. Becerikli subaylardan "İbret" grubu oluşturarak, yetim çocukları hem eğlendirme hem de eğitime yolu olarak kullanılmıştır. Öğrencilerin tiyatro gösterileri için birçok salonda mevcut kılınmıştır¹³³.

Müzik: Kazım Karabekir Paşa, eğitim ve sosyal faaliyetler içerisinde müziği de ihmal etmemiş ve 9 Şubat 1920 tarihinde Musiki Mektebi'ni açmıştır¹³⁴. Müzik Okulu'nda ilk olarak Sanayi Mektebi, öğrencileri enstrüman ve müzik dersleri almış ve zaman içerisinde tüm okullarda müzik ders olarak görülmüştür. Her bir okulda; keman, piyano, flüt, bando mızıka takımından oluşan bir orkestra bulunmakta idi¹³⁵.

Müze: Kazım Karabekir Paşa, müzeyi çocuklarla beraber hazırlamıştır. Paşa, müze içerisini; hava, deniz ve kara nakil araçları, başlık, elbise, ayakkabı, çeşmeler, lağımlar, suyolları, köyler, şehirler, evler, mezarlar, limanlar, ısıtma, ışık, savaş arabaları gibi ilk şeklienden son haline kadar uygun şekilde düzenlemiştir. Kum yığınının, şeritli yollar, demir yolları, mukavvadan, eski ve yeni tipte çeşmeler ve köyler yaptırmıştır. Müzeler, çocuklara varlığını duyduğu veya gördüğü herhangi bir şeyi en ince ayrıntısına kadar tanıtarak, yeni şeylerin varlığını görsel olarak öğretmiştir¹³⁶.

Açılan diğer önemli kurslar ve kulüpler, sinemacılık, fotoğrafçılık kursları, okuma salonları, okuma bilmeyenlere mektup yazma merkezleri, sinema ve film kütüphanesidir Okulların temsil kolları, spor kulüpleri de (atıcılık, binicilik, avcılık, uzun yürüyüş) bulunmakta idi¹³⁷.

2.8. Kazım Karabekir Paşa'nın Organize Ettiği Kalkınma Bayramları

Kitap Bayramı: Kazım Karabekir Paşa, memleketteki kitap alım ve satımı arttırmak ve okumaları çoğaltmak adına, 12 Kasım 1921 tarihinde Kitap Bayramı ilan etmiştir¹³⁸. Yurdun önde gelen isimleri, her yıl Kitap Bayramı'nda çocuklara kitap hediye etmiştir¹³⁹.

Ağaç Bayramı: 20 Nisan 1921 tarihinde kutlanmaya başlanmıştır¹⁴⁰. Kazım Karabekir Paşa, ilk kutlamayı Kars'ta Hakimiyeti Milliye Caddesi'nin her tarafına çocuklar ve halkla beraber meyve ağaçları dikerek kutlamıştır. Ağaç Bayramı daha sonraki yıllarda 23 Nisan'da kutlanmıştır. Kazım Karabekir Paşa bayram gününü şu şekilde anlatmıştır: "Çocuklar tarafından daha önceden muhtelif parklar hazırlanırdı. Çocukların kazma kürekleri omuzlarında tüfek gibi taşıyarak mızıka ile iş başına gidişleri ve seve seve çalışmaları görülecek bir alemdi"¹⁴¹.

¹³⁰ Şeker, a.g.t., s. 78.

¹³¹ Karabekir, Çocuk, s. 35.

¹³² Karabekir, Günlükler, s.1468.

¹³³ Kıyar, a.g.e., s. 5.

¹³⁴ Karabekir, Çocuk, s. 29.

¹³⁵ Kıyar, a.g.e., s. 5.

¹³⁶ Karabekir, Çocuk, s. 25-47.

¹³⁷ Karabekir, Temel Esasları, s. 141.

¹³⁸ Karabekir, Kürt Meselesi, s. 253.

¹³⁹ Karabekir, Kürt Meselesi, s. 25-41-42-48.

¹⁴⁰ Karabekir, Günlükler, s. 1661.

¹⁴¹ Karabekir, Çocuk, s. 25-46-48.

Keser, D. (2020), Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme, AUSBD, 3 (5), 15-37

Atış Bayramı: İlk atış bayramı, 5 Haziran 1922 tarihinde kutlanmaya başlanmıştır¹⁴². Kazım Karabekir Paşa, atış bayramı için özel hazırlıklar yaptırmış ve kendisi de hazırlıklarla yakından alakadar olmuştur.

İdman Bayramı: Bu bayramda, çocuklar spor alanında öğrendiklerini halk önünde sergilemiştir¹⁴³. Kazım Karabekir Paşa, Ramazan Bayramı'ndan bir önceki haftayı Temizlik Haftası ilan etmiştir. Bu sayede bayram öncesi tüm alanlar ve sokaklar temizletilip yıkatılmıştır. Kurban Bayramı'nın önceki haftası da Tasarruf Haftası olarak ilan edilmiştir¹⁴⁴.

Sonuç

Doğu Anadolu Bölgesi'nin işgallerden kurtulmasında önemli rol oynayan Kazım Karabekir Paşa, bölge halkının kalbinde taht kurarak önemli bir şahsiyet haline gelmiştir. Verilen her görevi büyük çabalar göstererek, öngörüsü ve komutasında bulunan askerlere olan inancıyla girdiği her savaşı, oturduğu her anlaşmayı istenildiği şekilde başarıyla yerine getirmiştir. Sonrasında kendisine verilen görevlerde de aynı istikrarla ve azimle çalışmıştır. Babası gibi kendisi de ömrünü vatanına adamıştır. Hayatı boyunca yetimler ve ihtiyaç sahiplerine umut olmuştur.

Savaşın ağır tesirlerinden en çok etkilenen nitekim sahipsiz kalmış çocuklar olmuştur. Bu çocuklar, anne ve babalarından mahrum ve perişan halde sokaklarda yaşamak zorunda kalmıştır. Kazım Karabekir Paşa, bu yürek burkan görüntülere kayıtsız kalmamış ve Doğu'nun her yanından kimsesiz yardıma muhtaç çocukları, Erzurum'da toplatılarak himayesi altına almıştır. Kazım Karabekir Paşa, kimsesiz çocukları için dünyada eşi benzeri görülmemiş himaye ve eğitim merkezleri açmıştır. Erzurum'da Çocuklar Ordusu adını verdiği merkezde, yetim ve öksüz kalmış yavrularını birer asker gibi eğiterek sayısız imkanlar sunmuştur. Sarıkamış'ta Rus ordusundan geriye kalan askeri kışlayı kimsesiz çocuklara uygun hale getirerek Çocuklar Kasabası'nı oluşturmuştur. Sarıkamış Çocuklar Kasabası, kimsesiz yavruların eğitim gördükleri, sayısız sosyal faaliyetten yararlandıkları eşsiz bir yuva olmuştur. Kazım Karabekir Paşa, birçok meslek eğitimi veren okul da açmıştır. Bu okullarda çocuklara hayat tecrübesi kazandırarak, meslek sahibi olmalarını sağlamıştır.

Uzun yıllar savaş boyunca nitelikli ve eğitilmiş insan nüfusu bir hayli azalmıştır. Bu durumu çok iyi bile Kazım Karabekir Paşa'nın tüm çabası, savaşın ağır tesirlerinden etkilenmiş toplumda nitelikli kimsesiz genç nüfusu kaderine terk etmek yerine onları yetiştirmeyi devlete ve topluma faydalı bireyler olarak kazandırmayı seçmiştir. Kimsesiz çocukların sahip olduğu fırsat eşitsizliğinin ortadan kaldırarak çağının ötesinde uyguladığı "yaşayarak öğrenme" metoduyla çocukları her alanda donanımlı hale getirmiştir. Ayrıca Kazım Karabekir Paşa, çeşitli kurslar, spor kulüpleri, müzik okulu, tiyatro, müze ve sayısız faaliyet imkanları sunarak çocukların etkin ve sosyal birer çocuk olmalarını sağlamıştır. Kazım Karabekir Paşa, kimsesiz çocuklarından vatana mutlu, güçlü ve çalışkan binlerce vatandaşı kazandırmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve iskanı (1878-1920), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 91. Ankara 2007.

Kitaplar

Karabekir, Kazım, Çocuk Davamız, Y.K.Y, İstanbul 2019.

Karabekir, Kazım, Ermeni Dosyası, Emre Yayınları, İstanbul, 1995.

Karabekir, Kazım, Günlükler (1906-1948), Ed. Yücel Demirel, YKY, İstanbul 2009.

Karabekir, Kazım, Hayatım, Haz. Erhan Çiftçi, Emre Yayınları, İstanbul 1995.

Karabekir, Kazım, İstiklal Harbimiz, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960.

¹⁴² Karabekir, Günlükler, s. 1786-1787.

¹⁴³ Karabekir, Günlükler, s. 1421.

¹⁴⁴ Karabekir, Çocuk, s. 25-48.

Keser, D. (2020), Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme, AUSBD, 3 (5), 15-37

- Karabekir, Kazım, İstiklal Harbimizin Esasları, Sinan Matbaası Neşriyat Evi, İstanbul 1951.
- Karabekir, Kazım, İttihat ve Terakki Cemiyeti, YKY, İstanbul 2009.
- Karabekir, Kazım, Kazım Karabekir'in Kaleminden Doğu'nun Kurtuluşu, Sarıkamış, Kars ve Ötesi, Erzurum Ticaret Yay., Erzurum 1990.
- Karabekir, Kazım, Kürt Meselesi, Emre Yayınları, İstanbul 1994.
- Kırzioğlu, Fahrettin, Kazım Karabekir, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Köstüklü, Nuri, Kazım Karabekir ve Eğitim, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2001.
- Mumcu, Uğur, Kazım Karabekir Anlatıyor, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, Ankara 2006.
- Öcal, E. Enver, Kazım Karabekir'in Eserlerinde Doğu Sorunu, İstanbul, 2010.
- Polat, M. Şadi, Her Yönüyle Kazım Karabekir, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2017.
- Sarıkaya, Makbule, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011,
- Soysal, İsmail, Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları, C. I, Ankara 1991.
- Şirin, Mustafa Ruhi, Dersimiz Çocuk: Çocuk Üzerine Düşünce Yazıları, İz Yayınları, İstanbul 2006.
- Tansel, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.
- Taşkıran, Celalettin, Millî Mücadele'de Kazım Karabekir, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.

Tezler

- Küçük, Tahir, Kazım Karabekir'in Din, Toplum ve Eğitimi ile İlgili Düşüncelerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi, TC. On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2018.
- Osrak, Selim, Kazım Karabekir'in Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasındaki Faaliyetleri, TC. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2016.
- Salim, Muammer, Geçmişten Günümüze Türkiye'de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2011.
- Sivaz, B. Ali, Millî Mücadele Döneminde Erzurum ve Çevresinde Yapılan Beden Eğitimi ve Spor Faaliyetleri, TC. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009.
- Şeker, Kevser, Osmanlıdan Cumhuriyete Çocukların Korunması ve Çocuk Esirgeme Kurumu (1917-1981), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015.
- Yakar, Y. Mahmut, Kazım Karabekir'in Çocuk Edebiyatındaki Yeri ve Şarkılı İbret Eseri Üzerine Bir İnceleme, TC. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2007.

Makaleler

- Bağdatlı, Mustafa İsmail, "Kazım Karabekir'in Uygulamalarında Yaşayarak Öğrenme ve Eğitici Drama", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 23, 2010, ss. 121-140.
- Çılgın, Sınar, "Genç Cumhuriyetin Ütopyası: Gürbüz Türk Çocuğu", U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sy. 6, 2004, ss. 97-119.
- Çoker, Güler Ceren, "Kazım Karabekir", Akademik Tarih Aylık Blog Dergisi, Ağustos-Eylül 2019, ss. 1-12.
- Kayır, Ömer, "Çocuk Davamız" ve Kazım Karabekir Paşa".

Keser, D. (2020), Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme, AUSBD, 3 (5), 15-37

Köstüklü, Nuri, "Millî Mücadele'de Türk Çocukları ve Bir Destan", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. XIII/ ss. 37, 1996, ss. 250-263.

Küçük, Cevdet, "Kazım Karabekir", TDVİA, c. XXV, Ankara 2002, ss. 150-152.

Sarıçoban, Gülay, "Kazım Karabekir'in Askeri ve Siyasi Biyografisi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Erzurum 2017, ss. 137-157.

Sarıkaya, Makbule, "Bir Çocuk Kasabası Sarıkamış", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sy. 23, 2004, ss. 237-243.

Tekir, Hürü, -TEKİR, Süleyman, "Eğitime Katkılarıyla Kazım Karabekir", Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi, c. III/ sy. 2, 2017, ss. 322-340.

Uludağ, Zekeriya, "Kazım Karabekir'in Eğitimle İlgili Düşüncelerinin Değerlendirilmesi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. XIII/ sy. 38, 1997, ss. 471-500.

Zeyrek, Suat, "Kazım Karabekir: Kafkasya'dan Trakya'ya I. Kafkas Kolordu Komutanlığı ve XIV. Kolordu Komutanlığı", Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, sy.18, İstanbul 2011, ss. 113-131.

Bildiriler

Duman, Önder, "Gürbüz Türk Çocuğu Projesinin Eylemsel Bir Örneği: Hereke Çocuk Kampı (1936-1939)", Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III Bildirileri, ss. 2211-2217.

İnternet Kaynakları

<https://www.kazimkarabekirvakfi.org.tr/kazimkarabekir.htm> (21.12.2019).

EKLER

EK-1- Sanayi Mektebi Terzilik Şubesi talebeleri.

(Kaynak: KARABEKİR, Kazım, *Çocuk Davamız*, Y.K.Y, İstanbul 2019, s. 451.)

EK-2- Meç Talimi Yaparlarken.

(Kaynak: KARABEKİR, Kazım, *Çocuk Davamız*, Y.K.Y, İstanbul 2019, s. 459.)

EK-3-Erzurum Yetimler Evinden Alınan ilk Çocuklar.

(Kaynak: KARABEKİR, Kazım, *Çocuk Davamız*, Y.K.Y, İstanbul 2019, s. 461.)

EK-4- Sanayi Mektebi Öğrencilerinin Jimnastik Dersleri.

(Kaynak: KARABEKİR, Kazım, *Çocuk Davamız*, Y.K.Y, İstanbul 2019, s. 457.)

EK-5- Çocuklar Kasabası'nda Öğrenciler Mikroskopu İncelerken.

(Kaynak: KARABEKİR, Kazım, *Çocuk Davamız*, Y.K.Y, İstanbul 2019, s. 458.)

EK-6- Çıraklık Eğitimi Alan Çocuklar.

(Kaynak: KARABEKİR, Kazım, *Çocuk Davamız*, Y.K.Y, İstanbul 2019, s. 456.)

EK-7- Sarıkamış Çocuklar Kasabası Yatakhanesi.

(Kaynak: KARABEKİR, Kazım, *Çocuk Davamız*, Y.K.Y, İstanbul 2019, s. 459.)

EK-8- Sıhhiye Mektebi Öğrencileri.

(Kaynak: KARABEKİR, Kazım, *Çocuk Davamız*, Y.K.Y, İstanbul 2019, s. 460.)

EK-9- Sarıkamış Çocuklar Kasabası Ana Mektebi.

(Kaynak: KARABEKİR, Kazım, *Çocuk Davamız*, Y.K.Y, İstanbul 2019, s. 455.)

EK-10- Dericilik Bölümü Öğrencileri.

(Kaynak: KARABEKİR, Kazım, *Çocuk Davamız*, Y.K.Y, İstanbul 2019, s. 462.)

EK-11- Trabzon Ermeni Yetimhanesindeki Çocukların Paşa'ya Hediyelediği
(Kaynak: KARABEKİR, Kazım, *Çocuk Davamız*, Y.K.Y, İstanbul 2019, s. 445.)